

سفر نامه بافت ...

معرفی یک نسخه خطی ارزشمند و ناشناخته در

تاریخ معاصر ایران و آذربایجان

دکتر صمد اسمعیل زاده

در جای دیگر چنین می‌نویسد: «تبلیغات خلاف واقع در حق بزرگان دین که ورثه ائمه طاهرینند، در هر دوره به شکلی روی کار آمده، چنانچه در حق ائمه معصومین (س) در عصر خودشان تهمت‌ها و افتراها و اکاذیب به آنها نسبت داده‌اند. در حق نواب عام آن حضرات و علمای اعلام نیز نظائر آنها را گفته‌اند. شمه‌ای از آنها را در کتاب (سفرنامه بافت) نگارش داده و مقداری از آنچه در عصر حاضر به وقوع پیوسته، به قلم آورده و اوضاع علمای سوء و متشبهین به علما را شرح داده‌ام.» (۲)

با توجه به اینکه آن شهید بعد از اتمام دوران تبعید در

آیت‌الله سید محمد علی قاضی طباطبائی در سال ۱۳۳۱ قمری در تبریز در یکی از خاندان‌های قدیمی و تاریخی کشور ایران که در کتب تاریخ و رجال نامشان دیده می‌شود، به دنیا آمد. تحصیلات ابتدایی را نزد پدر و عمو آغاز کرد و در مدارس علمیه تبریز، قم و نجف ادامه داد. اجازات متعدد در روایت و اجتهاد ره‌آورد سالیان تحصیل او در محضر بزرگان فقه شیعه بود. او در بعد علمی صاحب تالیفات، تعلیقات، تقریرات، تصحیحات و رسائل متعدد در موضوعات مختلف علوم اسلامی است. با آغاز نهضت اسلامی به رهبری امام خمینی (ره) آیت‌الله قاضی رهبری و هدایت نهضت را در آذربایجان برعهده گرفت. در قیام ۲۹ بهمن تبریز نیز اولین حلقه شتاب‌دهنده پیروزی انقلاب اسلامی را هدایت و رهبری کرد. سرانجام او پس از پیروزی انقلاب، در شامگاه عید قربان ۱۳۹۹ قمری مصادف با دهم آبان ۱۳۵۸ شمسی پس از اقامه نماز مغرب و عشاء در مسجد شعبان تبریز به شهادت رسید.

مشخصات نسخه خطی:

از جمله آثار مهم و تاریخی شهید آیت‌الله قاضی، نسخه خطی و چاپ نشده سفرنامه بافت است. زنده یاد در سی‌ام آذرماه ۱۳۴۷ شمسی، مصادف با روز عید سعید فطر، از طرف رژیم پهلوی به علت ایراد یک خطبه تاریخی به مدت شش ماه به بافت کرمان تبعید می‌شوند. ایشان با علاقه و ذوق از روز نخست دست به نگارش حوادث و وقایع و خاطرات گذشته و حال خود می‌زند. این اثر صرفاً یک سفرنامه تاریخی نیست که سخن از گشت و گذار و گفتگو از مناظر و مزایا باشد، بلکه سوز و گداز رادمردی از هوا رسته و از فراز و نشیب زندگی به ابد پیوسته است. ایشان در بیان معرفی این اثر، در دیگر آثارش که بهترین معرف او می‌باشند، اشاراتی دارد که نمونه‌هایی از آنها در پی می‌آید:

«سفرنامه بافت که در سفر اجباری به استان کرمان نگارش یافته، شامل تواریخ و مطالب علمی و مشاهدات وقایع عصر حاضر و اوضاع و احوال که به وقوع پیوسته از باب الکلام یجرالکلام بدون اینکه موده نمایم، به رشته تحریر کشیده شده است.» (۱)

و محبت‌های بی‌پایان صدیقنا الاخ الامجد علامه جلیل آیت‌الله آقای حاج آقا عزالدین حسینی (۳) دامت برکاته خصوصاً کاملاً برخوردار بوده و به‌ویژه از مذاکرات علمی و مباحثات فقهی و ادبی و تاریخی که در حضور آن برادر مکرّم معظم واقع می‌شد، صفای عجیب و حظوظ روحی غریب داشت که به وصف نمی‌آید و به عبارت نمی‌گنجد و مقداری از آن حوادث و تواریخ در کتاب (سفرنامه بافت) شرح داده شده است...» (۳)

نظر به اینکه این سفرنامه به وسیله شخصی به نگارش درآمده که خود در اوج جریانات سال‌های ۱۳۴۷ و ۱۳۴۸، رهبری نهضت آذربایجان را به عهده داشته است، تا جایی که ایشان در اسناد ساواک به عنوان «خمینی آذربایجان» (۵) لقب یافته است، از منابع دست اول و پراهمیت به شمار می‌رود، لذا ماموران ساواک احتمال می‌دادند که وی مشغول تدوین کتابی است که در آن مطالبی را علیه حکومت و رژیم بیان می‌کند، چنان که یکی از آنها گزارش می‌دهد:

«نامبرده بالا (سیدمحمد علی قاضی طباطبائی) اوقات بیکاری خود را صرف مطالعه و نوشتن کتابی می‌نماید که در نوشتن کتاب مزبور جانب احتیاط را از دست نداده و تاکنون کسی از نام اصلی و متن آن اطلاعی به دست نیاورده است.

نظریه منبع: هنگامی که کسی وارد اتاق می‌شود، مشارالیه کتاب را مخفی و از دید وارد شوندگان مخفی می‌نماید و نیز هنگامی که شخصاً از منزل خارج می‌شود، کتاب را در چمدان خود پنهان و آن را قفل می‌کند. نظریه رهبر عملیات: بعید نیست که مشارالیه در

از جمله آثار مهم و تاریخی شهید آیت‌الله قاضی، نسخه خطی و چاپ نشده سفرنامه بافت است. آن زنده یاد در سی‌ام آذرماه ۱۳۴۷ شمسی، مصادف با روز عید سعید فطر، از طرف رژیم پهلوی به علت ایراد یک خطبه تاریخی به مدت شش ماه به بافت کرمان تبعید می‌شوند. ایشان با علاقه و ذوق از روز نخست دست به نگارش حوادث و وقایع و خاطرات گذشته و حال خود می‌زند.

بافت کرمان بلافاصله جهت ادامه تبعید به زنجان منتقل می‌شود، لذا حوادث مربوط به دوران اقامت در آن شهر را نیز به قلم می‌آورد، پس در واقع سفرنامه بافت شامل سفرنامه زنجان نیز می‌شود، چنانکه خود می‌نویسد: «... پس از مراجعت از آن سفر [بافت کرمان] باز در زنجان به اقامت اجباری قریب به شش ماه بودم و از مهربانی‌های اهالی محترم زنجان عموماً و از مهمان‌نوازی

کتاب مزبور ضمن درج داستان زندگی خود، در مورد دستگاه‌های مملکتی مطالبی نوشته و نیز انتقاداتی بنماید.» (۶)

پس زمان نگارش این سفرنامه از دی‌ماه سال ۱۳۴۷ تا آذرماه ۱۳۴۸ شمسی یعنی تا زمان برگشت از تبعید زنجان به تبریز ادامه داشته، ولی از نظر پوشش موضوعی به هیچ وجه، مقید به زمان فوق نمی‌باشد و حوادث و وقایع خارج از این زمان را نیز شامل می‌شود. سفرنامه بافت در چهار دفترچه یادداشت در قطع حیبی در سطور بین ۱۵ تا ۱۹ مسطر است که جمعا ۱۰۵۹ صفحه به طور مسلسل شماره خورده و با خط تحریری شکسته زیبا به رشته تحریر درآورده‌اند. (۷)

موضوعات و مطالب کتاب:

این کتاب در موضوعات مختلف از نظر سیاسی، اجتماعی، علمی، فقهی و تاریخی و بیشتر با بیان خاطرات سیاسی، اجتماعی نگارش یافته و درباره سوابق و عملکرد افراد و رجال سیاسی و دینی سخن گفته و بنا به تصریح آن مرحوم در سفرنامه، نوشتن این خاطرات از روی یقین و بدون غرض و سخن دل است که به حق گنجینه‌ای ارزشمند در تاریخ معاصر ایران، خصوصا آذربایجان است که برای اولین بار به لطف بی‌دریغ خلف صالح و شایسته آن شهید، جناب حجت‌الاسلام و المسلمین سیدمحمد تقی قاضی طباطبائی در اختیار راقم این سطور گذاشته شد که برای نخستین بار قسمت‌هایی از آن را به مناسبت‌ها و اقتضای موضوعات کتاب زندگانی و مبارزات آیت‌الله قاضی طباطبائی به‌طور مستقیم نقل کرده‌ایم. در کتاب فوق در بخش اسناد، ذیل سند شماره ۳۷، تصویر چهار صفحه اول متن سفرنامه چاپ شده است و همچنین فقرات و مطالبی مربوط به جریان تبعید والد ماجدشان حاج میرزا باقر آقا به همراه همسر و فرزندان به تهران و مشهد و ملاقات با تیمورتاش و اصرار وی جهت دیدار با رضاشاه و امتناع میرزا باقر (۸)، ملاقات آیت‌الله قاضی با شیخ حسنعلی نخودکی اصفهانی به همراه پدرشان در مشهد (۹)، جریان آزار و اذیت ملاحی تبریز به مرحوم میرزا فتح شهیدی صاحب شرح مکاسب (۱۰)، شایعه خویشاوند بودن ایشان با فرح دیبا (۱۱)، قضیه ولادت خودشان به یمن ذکر و دعاء مرحوم میرزا مهدی درویش تبریزی از عرفای گمنام در حق والد ماجدشان (۱۲)، شرح مفصل دیدار دوم ایشان با شیخ حسنعلی نخودکی در قریه

این اثر صرفاً یک سفرنامه تاریخی نیست که سخن از گشت و گذار و گفتگو از مناظر و مزایا باشد، بلکه سوز و گداز رادمردی از هوا رسته و از فراز و نشیب زندگی به ابد پیوسته است. ایشان در بیان معرفی این اثر، در دیگر آثارش که بهترین معرف او می‌باشند

نخودک مشهد به همراه پدرشان و اخذ دعا و همچنین نذر یک دست لباس برای امام خمینی جهت اولاد دار شدن (۱۳)، جریان خواب همسر میزبان ایشان در ایام تبعید بافت قبل از ورود به منزل آنها و همچنین چگونگی جدا شدن ماموران تحویل وی به بافت (۱۴)، ماجرای اولین دستگیری شهید به همراه سایر علمای تبریز و انتقال آنها به زندان قزل‌قلعه در سال ۱۳۴۲، (۱۵) بی‌احترامی و اهانت به ایشان در مجالس توسط عوامل ساواک و روحانیون وابسته به دربار (۱۶)، رونوشت بعضی مکاتبات سیاسی با افراد مختلف و مراجع، مسائل مربوط به حوزه‌های علمیه تبریز، قم، نجف و بیوت مراجع تقلید و اطرافیان آنها و صدها موضوع دیگر از قبیل مبارزات علمای آذربایجان در مشروطه، دوره رضاشاه، دوره پیشه‌وری، جریانات فدائیان اسلام و نحوه برخورد مراجع آن زمان، به‌ویژه آیت‌الله بروجردی و ... شامل می‌شود.

امید است با همت والای خلف صالح ایشان این اثر عظیم به عالم طبع قدم گذاشته و انتشار یابد که یکی از آرزوهای آن شهید بزرگوار بود و شهادت ایشان مانع آن شد. نگارنده این سطور نیز افتخار آگاهی از محتوای آن را دارد و امیدوار است آرزوی آن شهید برآورده شود تا قسمتی از نقاط مبهم تاریخ معاصر ایران روشن گردد.

منابع و ماخذ:

۱. قاضی طباطبائی، محمد علی، تحقیق درباره اول اربعین حضرت سیدالشهدا (ع)، قم، بنیاد علمی و فرهنگی شهید آیت‌الله قاضی طباطبائی، چاپ سوم، ۱۳۳۸ ش
۲. همو. [زندگی‌نامه آیت‌الله قاضی طباطبائی به قلم خودش]، نسخه خطی، [نزد نگارنده موجود است]
۳. همو، سفرنامه بافت، نسخه خطی، (اصل نسخه در

کتابخانه شخصی آیت‌الله قاضی طباطبائی در تبریز موجود است)

۴. نیکبخت، رحیم؛ اسمعیل‌زاده، صمد زندگانی و مبارزات آیت‌الله قاضی طباطبائی، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۰ ش.

۱. قاضی طباطبائی، محمد علی، [زندگی‌نامه آیت‌الله قاضی به قلم خودش]، ص ۳، (نسخه خطی نزد نگارنده موجود است)

۲. قاضی طباطبائی، محمد علی، تحقیق درباره اول اربعین حضرت سیدالشهدا، قم: بنیاد علمی و فرهنگی شهید

آیت‌الله قاضی طباطبائی، چاپ سوم (۱۳۶۸)، ص ۶۴

۳. حضرت آیت‌الله العظمی حاج سید عبدالدین حسینی زنجان‌ی از شاگردان و مریدان قدیمی حضرت امام خمینی

و علامه طباطبائی هستند و روابط ایشان با شهید قاضی به ایام طلبگی در حوزه علمیه قم برمی‌گردد. آیت‌الله

قاضی علاقه و ارادت خاصی به حاج آقا عبدالدین داشتند، به‌طوری که در اقامت اجباری در شهر زنجان، ایشان در منزل معظمه رحل اقامت افکندند و در سفرنامه بافت از

ایشان به نیکی و صداقت یاد می‌کند. مردی است جامع

بین علم و عمل و بین معقول و منقول و مفسر قرآن کریم که فعلا یکی از مراجع تقلید مقیم مشهد مقدس می‌باشند.

اللهم طول عمره

۴. همو، تحقیق درباره اول اربعین حضرت سیدالشهدا ص ۷۷۴

۵. نیکبخت، رحیم، اسمعیل‌زاده، صمد، زندگی و مبارزات

آیت‌الله قاضی طباطبائی، ص ۲۵۶ و سند شماره ۴۷

۶. پیوست شماره یک

۷. تصویر صفحات اول و آخر پیوست شماره ۲، ۳ و ۴

۸. نیکبخت: اسمعیل‌زاده، صمد، زندگی و مبارزات

آیت‌الله قاضی طباطبائی، ص ۵۷-۵۹

۹. همو، ص ۶۰

۱۰. همو، ص ۸۵

۱۱. همو، ص ۱۰۳-۱۰۴

۱۲. همو، ص ۶۹-۷۱

۱۳. نیکبخت، رحیم؛ اسمعیل‌زاده، صمد، زندگی و

مبارزات آیت‌الله قاضی طباطبائی، ص ۹۲-۹۳

۱۴. همو، ص ۱۵۷-۱۵۰

۱۵. همو، ص ۱۹۳-۱۹۷

۱۶. همو، ص ۲۵۴-۱۵۷

